

TALABALARNING DIAGNOSTIK FAOLIYATGA TAYYORLASH TASHKILIY - PEDAGOGIK ASOSLARI

Xurshida Komilova

PhD, professor, Boshlang'ich ta'lim kafedrası, Andijon davlat pedagogika
instituti Andijon, O'zbekiston Muallif

Axmedov Muzaffar

Magistrant, Turon universiteti Andijon filiali
Andijon, O'zbekiston Muallif

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22807261>

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo'lajak mutaxassislarni diagnostik faoliyatga tayyorlashning mazmuni, tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari va metodik asoslari yoritilgan. Diagnostik faoliyatning zamonaviy ta'lim jarayonidagi o'rni, talabalarda diagnostik kompetensiyani shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari, diagnostik bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish yo'llari tahlil qilingan. Shuningdek, diagnostik faoliyatga tayyorlash jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, amaliy mashg'ulotlar va raqamli vositalardan foydalanishning ahamiyati asoslangan.

Kalit so'zlar: diagnostika, diagnostik faoliyat, diagnostik kompetensiya, talaba, bo'lajak mutaxassis, pedagogik diagnostika, tashkiliy-pedagogik shartlar, ta'lim sifati, baholash, monitoring, kompetensiya.

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini aniqlash, baholash hamda rivojlantirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqishni taqozo etmoqda. Zamonaviy mutaxassis nafaqat o'z kasbiy faoliyatiga oid bilimlarga, balki faoliyat jarayonini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash, ularning sabablarini o'rganish va tegishli pedagogik qarorlar qabul qilish qobiliyatiga ham ega bo'lishi lozim.

Shu nuqtayi nazardan, talabalarning diagnostik faoliyatga tayyorgarligini shakllantirish oliy ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Diagnostik faoliyat mutaxassisga ta'lim oluvchilarning individual xususiyatlari, bilim darajasi, qiziqishlari, ehtiyojlari va rivojlanish dinamikasini aniqlash imkonini beradi. Ayniqsa, bo'lajak pedagoglar uchun diagnostik kompetensiyaning shakllanganligi kelgusidagi kasbiy faoliyat samaradorligini belgilovchi muhim omillardan hisoblanadi.

Diagnostik faoliyatni samarali tashkil etish uchun talabalarda diagnostik tafakkur, kuzatuvchanlik, tahliliy yondashuv, natijalarni interpretatsiya qilish,

pedagogik prognozlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini izchil rivojlantirish zarur.

“Diagnostika” tushunchasi dastlab tibbiyot sohasida keng qo'llanilgan bo'lsa-da, hozirgi kunda u pedagogika, psixologiya, menejment va boshqa fanlarda ham muhim ilmiy-amaliy kategoriya sifatida qo'llanilmoqda.

Pedagogik diagnostika - ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, individual-psixologik xususiyatlari hamda rivojlanish darajasini aniqlash, tahlil qilish va baholashga yo'naltirilgan faoliyatdir.

Diagnostik faoliyat oddiygina nazorat yoki baholash bilan cheklanmaydi. Uning asosiy vazifasi mavjud holatni aniqlash bilan bir qatorda, aniqlangan natijalar asosida ta'lim jarayonini takomillashtirish, individual yondashuvni ta'minlash va rivojlanish istiqbollari belgilashdan iborat.

Diagnostik faoliyatning asosiy bosqichlarini quyidagicha ifodalash mumkin:

maqsadni belgilash → diagnostik mezonlarni aniqlash → diagnostik vositalarni tanlash → ma'lumotlarni yig'ish → natijalarni tahlil qilish → xulosa chiqarish → pedagogik qaror qabul qilish → korreksion-rivojlantiruvchi faoliyatni tashkil etish.

Demak, diagnostika ta'lim jarayonining alohida elementi emas, balki uning barcha bosqichlari bilan uzviy bog'langan yaxlit jarayon hisoblanadi.

Oliy ta'lim jarayonida talabalarning diagnostik faoliyatga tayyorgarligini shakllantirish bir qator pedagogik ehtiyojlar bilan belgilanadi. Birinchidan, zamonaviy ta'lim shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni talab qiladi. Bunday yondashuvda har bir ta'lim oluvchining individual imkoniyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Ikkinchidan, ta'lim natijalarini xolis baholash uchun diagnostik vositalardan to'g'ri foydalanish zarur. Talaba kelajakdagi kasbiy faoliyatida test, anketa, suhbat, kuzatish, pedagogik topshiriqlar, portfoliolar, reyting va boshqa diagnostik vositalardan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lishi lozim. Uchinchidan, diagnostik ma'lumotlarni to'g'ri talqin qilish ham muhim. Diagnostika natijasini olishning o'zi etarli emas. Mutaxassis ushbu natijaning sabablarini aniqlashi, mavjud muammoni tahlil qilishi va uning echimini belgilashi kerak.

Shu sababli talabalarning diagnostik faoliyatga tayyorgarligi uch asosiy tarkibiy qismning birligi asosida shakllantirilishi maqsadga muvofiq:

1.motivatsion komponent - diagnostik faoliyatning kasbiy ahamiyatini anglash;

2.kognitiv komponent - diagnostikaga oid nazariy bilimlarni egallash;

3.faoliyatli komponent - diagnostik vositalardan amaliy foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish.

Ularga qo'shimcha ravishda **refleksiv komponent** ham muhim bo'lib, u talabani o'z diagnostik faoliyatini tahlil qilishi va xatolarini aniqlab, faoliyatini takomillashtirishini nazarda tutadi.

Talabalarni diagnostik faoliyatga samarali tayyorlash muayyan tashkiliy-pedagogik shartlarning yaratilishini talab etadi.

Birinchi shart - diagnostik tayyorgarlikning maqsad va vazifalarini aniq belgilash

Ta'lim jarayonida diagnostik kompetensiyani shakllantirishdan ko'zlangan maqsad, vazifalar, kutilayotgan natijalar va mezonlar oldindan belgilanadi. Bu esa ta'lim mazmunini tizimli tashkil etish imkonini beradi.

Ikkinchi shart - nazariy va amaliy tayyorgarlikning uzviyligi

Diagnostik faoliyatga oid nazariy bilimlar amaliy mashg'ulotlar bilan mustahkamlanishi kerak. Masalan, talaba pedagogik diagnostikaning nazariy asoslarini o'rganganidan so'ng real yoki modellashtirilgan pedagogik vaziyatlar asosida diagnostik topshiriqlarni bajarishi maqsadga muvofiq.

Uchinchi shart - diagnostik vositalardan foydalanishga o'rgatish

Talabalarga turli diagnostik metodlardan foydalanish texnologiyasi o'rgatilishi zarur. Jumladan:

- pedagogik kuzatish;
- suhbat;
- anketa;
- test;
- ekspert baholash;
- faoliyat mahsullarini tahlil qilish;
- portfolio;
- reyting va mezonli baholash;
- pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish.

Bunda har bir metodning imkoniyatlari va cheklovlari ham tushuntirilishi lozim.

To'rtinchi shart - diagnostik natijalarni tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirish

Talaba olingan ma'lumotlarni oddiy statistik ko'rsatkich sifatida emas, balki pedagogik jarayonning muhim ko'rsatkichi sifatida tahlil qila olishi kerak.

Masalan, test natijalarining pastligi aniqlanganda, faqat “talaba o‘zlashtirmadi” degan xulosa bilan cheklanib qolmasdan, bunga sabab bo‘luvchi omillarni ham aniqlash lozim.

Beshinchi shart - raqamli texnologiyalardan foydalanish

Zamonaviy raqamli texnologiyalar diagnostik faoliyatni tezkor va samarali tashkil etish imkonini beradi. Elektron testlar, raqamli so‘rovnomalar, elektron portfoliolar, ta‘lim platformalaridagi analitik ma‘lumotlar va avtomatlashtirilgan baholash vositalari talabalarning diagnostik kompetensiyasini rivojlantirishda muhim vosita bo‘la oladi.

“Formativ baholash o‘quv jarayonini takomillashtirish va ta‘lim oluvchining keyingi rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashda muhim vosita hisoblanadi”¹.

Diagnostik kompetensiyani shakllantirish jarayonida an‘anaviy ma‘ruza va seminarlar bilan bir qatorda faol ta‘lim metodlaridan foydalanish samarali natija beradi.

Jumladan, **muammoli ta‘lim** talabalarni real pedagogik vaziyatlarda diagnostik qarorlar qabul qilishga o‘rgatadi. Talabaga muayyan pedagogik muammo beriladi va undan muammoni diagnostika qilish, sabablarini aniqlash hamda echim ishlab chiqish talab etiladi.

Case-study metodi orqali talabalarga real hayotga yaqin pedagogik vaziyatlar taqdim etiladi. Ular mavjud ma‘lumotlarni tahlil qilib, diagnostik xulosa chiqaradilar.

Loyiha metodi yordamida talabalar mustaqil ravishda diagnostik tadqiqot tashkil etishlari mumkin. Masalan, “Talabalarning o‘quv motivatsiyasini aniqlash”, “Ta‘lim oluvchilarning kasbiy qiziqishlarini diagnostika qilish” kabi kichik loyihalar bajarilishi mumkin.

Rolli o‘yinlar ham diagnostik ko‘nikmalarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bunda bir talaba pedagog, ikkinchisi esa ta‘lim oluvchi rolini bajaradi. Talaba suhbat o‘tkazish, savollar berish, javoblarni tahlil qilish va xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Talabalarning diagnostik faoliyatga tayyorgarlik darajasini baholash uchun quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

Mezon	Ko‘rsatkichlar
Motivatsion	Diagnostik faoliyatning kasbiy ahamiyatini anglash, diagnostik faoliyatga qiziqish

¹ Sadler D.R. Formative Assessment and the Design of Instructional Systems // Instructional Science. — 1989. — Vol. 18. — P. 119–144.

Kognitiv	Diagnostika tushunchalari, metodlari va tamoyillarini bilish
Amaliy	Diagnostik metodlarni tanlash va qo'llash qobiliyati
Analitik	Olingan ma'lumotlarni tahlil qilish va umumlashtirish
Refleksiv	O'z faoliyatini baholash va xatolarni aniqlash
Prognostik	Diagnostika natijalari asosida keyingi rivojlanish istiqbolini belgilash

Mazkur mezonlar asosida talabalarning diagnostik tayyorgarligini **yuqori, o'rta va past** darajalarga ajratish mumkin.

Yuqori darajadagi talaba diagnostik faoliyatni mustaqil tashkil eta oladi, tegishli metodlarni to'g'ri tanlaydi, natijalarni tahlil qiladi va ular asosida pedagogik qaror qabul qiladi.

O'rta darajada talaba diagnostik faoliyatni o'qituvchi ko'magida tashkil eta oladi, biroq diagnostik natijalarni chuqur tahlil qilishda ayrim qiyinchiliklarga duch keladi.

Past darajada esa diagnostik metodlarni tanlash, qo'llash va natijalarni izohlash bo'yicha bilim va ko'nikmalar etarli darajada shakllanmagan bo'ladi.

Talabalarni diagnostik faoliyatga tayyorlash jarayonini quyidagi mantiqiy model asosida tashkil etish mumkin:

Maqsadli blok → Mazmunli blok → Jarayonli blok → Diagnostik blok → Natijaviy blok.

Maqsadli blok diagnostik kompetensiyani shakllantirish maqsadini belgilaydi.

Mazmunli blok diagnostika bo'yicha nazariy bilimlar, metodlar va pedagogik tushunchalarni qamrab oladi.

Jarayonli blok ma'ruza, seminar, amaliy mashg'ulot, mustaqil ta'lim, trening va pedagogik amaliyot kabi shakllarni o'z ichiga oladi.

Diagnostik blok test, kuzatish, suhbat, anketa, amaliy topshiriq, portfolio va boshqa baholash vositalari orqali talabalarning tayyorgarlik darajasini aniqlaydi.

Natijaviy blok shakllangan diagnostik kompetensiya darajasini ifodalaydi.

Mazkur modelning samaradorligi ta'lim jarayonining tizimlilik, individual yondashuv, amaliy yo'naltirilganlik, refleksiya va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishga bog'liq.

Talabalarning diagnostik faoliyatga tayyorgarligini shakllantirishda faqat nazariy bilim berishga asoslangan yondashuv etarli emas. Diagnostik kompetensiya, avvalo, amaliy faoliyat jarayonida rivojlanadi.

Shu sababli oliy ta'lim jarayonida diagnostik topshiriqlarni fanlar mazmuniga integratsiya qilish maqsadga muvofiq. Talaba har bir pedagogik fan doirasida kuzatish, tahlil qilish, baholash va pedagogik xulosa chiqarish kabi faoliyatlarni muntazam bajarib borishi lozim.

Bunda "bilim → ko'nikma → malaka → kompetensiya → refleksiya" ketma-ketligi ta'minlanadi.

Diagnostik faoliyatga tayyorlashning muhim jihatlaridan yana biri — talabaning subyektiv pozitsiyasini shakllantirishdir. Ya'ni talaba diagnostikani faqat o'qituvchi topshirig'ini bajarish sifatida emas, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatining ajralmas qismi sifatida qabul qilishi kerak.

Shuningdek, diagnostik faoliyatda etik tamoyillarga rioya qilish alohida ahamiyatga ega. Diagnostika jarayonida olingan ma'lumotlarning maxfiyligi, shaxsning qadr-qimmatini hurmat qilish, xolislik, obyektivlik va diskriminatsiyaga yo'l qo'ymaslik kabi tamoyillar ta'minlanishi zarur.

Talabalarining diagnostik faoliyatga tayyorgarligini shakllantirish zamonaviy oliy ta'limning muhim pedagogik vazifalaridan biri hisoblanadi. Diagnostik faoliyat bo'lajak mutaxassisga ta'lim jarayonining holatini obyektiv baholash, mavjud muammolarni aniqlash, ularning sabablarini tahlil qilish va samarali pedagogik qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Talabalarining diagnostik faoliyatga tayyorgarligi kasbiy kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim.

2. Diagnostik tayyorgarlik motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv komponentlar birligi asosida shakllantirilishi samarali hisoblanadi.

3. Nazariy bilimlarni amaliy topshiriqlar bilan uyg'unlashtirish diagnostik kompetensiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi.

4. Case-study, muammoli ta'lim, loyiha, rolli o'yinlar va interfaol metodlardan foydalanish talabalarining diagnostik tafakkurini rivojlantiradi.

5. Raqamli diagnostika vositalaridan foydalanish diagnostik jarayonning tezkorligi, shaffofligi va samaradorligini oshiradi.

6. Talabalarining diagnostik faoliyatga tayyorgarligini baholashda motivatsion, kognitiv, amaliy, analitik, refleksiv va prognostik mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

7. Diagnostik faoliyatga tayyorlash jarayoni oliy ta'limning barcha bosqichlarida izchil, tizimli va amaliy yo'naltirilgan tarzda tashkil etilishi lozim.

Shunday qilib, talabalarining diagnostik faoliyatga tayyorgarligini takomillashtirish bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini oshirish,

ta'lim sifatini ta'minlash va pedagogik jarayonni individuallashtirishning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhammedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. - Toshkent: Iste'dod, 2008. - 180 b.
 2. Беспалко В.П. Слагаемые педагогической технологии. - Москва: Педагогика, 1989. - 192 с.
 3. Подласий И.П. Педагогика. - Москва: Юрайт, 2013. - 574 с.
 4. Бим-Бад Б.М. Педагогическая антропология. - Москва: УРАО, 2002. - 208 с.
 5. Зимняя И.А. Ключевые компетентсии - новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. - 2003. - № 5. - С. 34-42.
 6. Raven J. Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release. - London: H.K. Lewis, 1984. - 251 p.
 7. Black P., Wiliam D. Assessment and Classroom Learning // Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. - 1998. - Vol. 5, No. 1. - P. 7-74.
 8. Sadler D.R. Formative Assessment and the Design of Instructional Systems // Instructional Science. - 1989. - Vol. 18. - P. 119-144.
 9. Hattie J., Timperley H. The Power of Feedback // Review of Educational Research.- 2007. - Vol. 77, No. 1. - P. 81-112.
 10. Andrade H., Brookhart S.M. Classroom Assessment as the Basis for Effective Learning. - New York: Routledge, 2016. - 224 p.
- Исмоилова Хуршида Тохиrowна ёшлар маънавий-ахлоқий ривожлантиришга йўналтирилган коррекцион модель // Современное образование (Узбекистан). 2020. №3 (88). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yoshlar-manaviy-a-lo-iy-rivozhlantirishga-y-naltirilgan-korreksion-model>